

Les noves perifèries: Sant Adrià de Besòs

Gemma Lozano

[El 15 de febrer de 2020, ben ignorants del que ens estava a punt de caure a sobre en forma de pandèmia, la SCG va fer una de les seves ja habituals sortides matinals de caire urbà d'època hivernal. Va ser la darrera sortida del curs 2019-20 i de la resta de l'any 2020. Aquesta n'és la crònica.]

L'itinerari proposat comença a l'estació de metro de la Verneda, passant pel museu de la immigració i acaba a les xemeneies del Besòs de la desmantellada central tèrmica. Encetem aquesta sorprenent i impressionista sortida amb el guiatge del Francesc Muñoz (professor de Geografia a la UAB). Des d'un bon començament i només sortir del metro ens colpeix un paisatge que bé podria estar situat a la Xina, i és que allò que havia estat un reguitzell de naus industrials als anys 70, s'ha convertit en un continu de magatzems xinesos, fruit d'aquesta reconversió forçada de la globalització. Des de la mateixa parada de metro observem cap al nord el districte de Nou Barris, on veiem com acaba la ciutat, el seu límit. Girem per reubicar-nos en el nostre itinerari i quan s'acaben les naus xineses apareix un McDonald's de darrera generació. En Francesc ens remarca aquest paisatge superposat en el temps i en els usos tot fent-nos la reflexió que per tal d'imaginar-nos el futur ens queden les perifèries tot citant Gabrielle Basilico, en la seva obra *La ciutat interrompuda* "la perifèria és l'estació urbana on hi ha la major intensitat en unitat de temps". Ens dirigim tot seguit cap al Museu d'Història de la Immigració de Catalunya, aturant-nos a la confluència de la portalada gòtica de Sant Adrià a la dreta, el McDonald's al centre i a l'esquerra unes naus i cases taller que semblen superposades directament des dels anys 70, al costat d'una benzinera, capes de diferents moments i tots formant part de diferents lògiques urbanes.

Arribem al Museu d'Història de la Immigració de Catalunya, situat en una antiga masia del segle XIX que pertanyia a la família Roca-Mora; vivien al carrer Montcada i a la masia hi tenien una explotació agrària. A finals del segle XIX es van fer una nova residència al Maresme, i van deixar la masia de Sant Adrià que va continuar la seva activitat agrària. A finals del XIX, coincidint amb

l'expansió industrial, s'ocupen els voltants del riu per aprofitar l'energia. L'explotació resta isolada i tancada. La ciutat la recupera, actualment enmig d'aquest nus de comunicacions on està ubicada encara amb un senyorial jardí centenari. Durant un període ha estat un hort urbà, un *garden*, i una botiga de mobles. Quan

Foto: M. Àngels Tremols

el museu s'inaugura el 2004 la casa havia patit ocupacions irregulars. L'any 1989 l'alcalde de Sant Adrià, Antoni Meseguer, fa un encàrrec informal a Joan Brossa: una crítica de l'ocupació del territori i de les condicions desfavorables dels barris més populars. Brossa crea una escultura, "record d'un malson", que representa l'alcalde franquista Josep Maria de Porcioles, que parlava dels barris "bàrbars". L'Ajuntament no va voler exposar-la i es col·locà al carrer amb una inauguració festiva, però és retirada i tancada al magatzem municipal durant anys. Més tard, s'instal·la a la biblioteca, on les reiterades queixes fan que es retiri i finalment arriba al museu.

Ens rep la Imma Boj, directora del museu. L'exposició, que és tota exterior, gira entorn d'un treball pedagògic d'allò que signifiquen els processos migratoris i perquè es produeixen de forma inherent en l'espècie humana. L'objectiu és donar visibilitat a les migracions, als canvis urbans que produeixen, a l'ocupació del territori. Un dels projectes del museu treballa especialment amb programes de menors no acompanyats, per ajudar-los a entendre la seva realitat.

L'exposició permanent fa un recorregut des de la prehistòria fins al segle xx. Les migracions es presenten com a processos humans, en paraules de la mateixa Imma Boj: "les persones emigren per raons d'ADN, per cercar millors condicions de vida". El museu compta amb una peça que ha estat un testimoni únic: un vagó del tren "El Sevillano", que va nodrir Catalunya d'immigració andalusa abans i després de la guerra civil fins ben entrats els anys 70. En aquest punt se'ns planteja una qüestió: per què les migracions interiors es consideren migracions? De fet el descobriment i l'ocupació d'un territori té unes conseqüències. A Barcelona hi va haver una important especulació econòmica i immobiliària conseqüència d'aquesta ocupació que ens arriba fins avui. Actualment la lògica de les migracions és anòmla si tenim en compte els processos de globalització i aquí juga de forma important el component polític, per exemple, la UE amb

el tancament de fronteres. Cal tenir en compte la part humana d'aquestes migracions (les expectatives, les pors...).

L'inici de l'exposició ja ofereix una visió crítica del món mostrant un planisferi no eurocèntric que sorprèn els més joves que no hi reconeixen els continents en un primer moment. Es fa un recorregut des de les primeres migracions humanes provinents d'Àfrica, des del Paleolític i del Neolític. Les poblacions nòmades que ho han estat històricament per raons climàtiques. Una mirada sobre la construcció de l'equipatge, diferent depenent del moment històric o el mateix concepte del prejudici, del nouvingut. Es potencia treballar aquest prejudici a través del diàleg, del debat, des del respecte i la tolerància, exposar l'opinió, treballant el llenguatge de forma respectuosa. Es mostra les múltiples identitats de tots nosaltres provinents de diverses cultures que se superposen (grega, jueva, romana...) i com la llengua és una via més del diàleg i de la diversitat. I els motius per migrar, que sempre han estat els mateixos, per millorar les condicions de vida, causes climàtiques, les guerres, per motius comercials o tecnològics... Arribem

així al segle xx i a la industrialització, al 1902, quan Sant Adrià comptava amb 1.000 habitants i el paisatge el composaven les vernedes al voltant del riu. Actualment té 36.000 habitants.

Per continuar amb la visita del museu anem cap al

Sevillano, el vagó recuperat de l'històric tren que tantes generacions d'andalusos va portar fins a Catalunya. Renfe va facilitar la seva adquisició i rehabilitació, que es va fer íntegrament amb un programa de joves amb risc d'exclusió social. "El Sevillano", conegut a la resta de l'Estat com "el Catalán", o "el Shangai" que portava emigrants gallecs i castellans,¹ reproduïx escenes, testimonis i recull les dades de tota aquesta onada migratòria des dels anys 50 fins als 70.

Acabem la visita al terrat de la masia observant el continu urbà que forma aquesta perifèria urbana des del Besòs, el límit amb Santa Coloma de Gramenet, Barcelona, la Mina... amb una visió excepcional d'aquesta composició de polígons, vies de comunicació que configura els límits de la ciutat.

Sortint del museu emprenem el camí cap a la central tèrmica. Haurem de superar els diferents eixos viaris que la travessen com obstacles superposats.

Foto: Josep Oliveras

1. [N. de l'E.: el *Shangai* era l'equivalent al *Sevillano* però procedent de Galícia.]

Foto: Josep Oliveras

Fem una primera parada davant de la portalada gòtica, ara de Sant Adrià, però provinent de l'antic convent del carrer del Carme. El convent fou desmuntat el 1874 i és comprat a peces per col·leccionistes. La portalada és adquirida per la família Moragues. La història diu que Juli Parellada es va batre en duel i davant el remordiment que tenia d'haver sobreviscut va prometre erigir una església a l'indret que es troba avui la portalada. Només hi posarà la porta perquè morirà i fins el 1991 no es trobarà la ubicació actual quan l'Ajuntament decideix instal·lar-ho als voltants de les terres de conreu de la família Rocamora. És així com esdevé un símbol de la ciutat.

Reprenem l'itinerari cap a la llera del Besòs, passant per sota de la ronda del Litoral. De camí travessem uns espais desocupats, semblen terra de ningú, i ens mostren elements visuals poc habituals, desestructurats, petits campaments de sense-sostre, petits abocadors improvisats, segmentats, aïllats i fins i tot en aquells que s'hi veu activitat amb una sensació de semiabandonament. En paraules d'en Francesc Muñoz "són fragments urbans que no es tenen presents, conformen paisatges que amaguen preguntes".

Arribem a la llera del Besòs, un espai recuperat, que porta 15 anys de restauració ambiental, als anys 90 el Besòs era el riu més contaminat d'Europa després del Dniéper. La tasca de gestió de l'espai és a càrrec del Consorci del Besòs. Actualment les vores del riu ofereixen un espai lúdic urbà de primer ordre, alhora que ha anat recuperant la biodiversitat de l'ecosistema fluvial, fet que ha portat a ser un projecte premiat a la Unió Europea en el premi europeu d'espais públics. De fet, mirant la llera dreta i esquerra veiem dos paisatges antagònics i amb referents temporals ben diferents: per un costat els habitatges d'urgència de Sant Adrià construïts als anys 1960 i 70 i per l'altre els habitatges moderns que s'hi estan construint del costat, que pertanyen al continu urbà de

Barcelona. Però la segmentació del territori és evident quan mirem l'itinerari recorregut i comptem fins a 9 ponts que hem travessat.

Seguint l'itinerari, i a mesura que ens acostem al front marítim, les xemeïnes prenen protagonisme. També ho fan les infraestructures de serveis: la planta fotovoltaica, la planta combinada incineradora TERSA construïda el 1975 i que va ser la primera planta de valoració de residus de l'estat, els barris d'urgència de la Mina i de Sant Adrià... Alguns indicadors, però, fan sospitar que ja no ens trobem en una situació tan perifèrica, l'ús del tramvia per estudiants estrangers que troben millor oferta a Sant Adrià o l'oferta de pisos a AirBnb en són un parell d'exemples. Però el creixement urbà de la zona de Diagonal Mar, amb la creació de pisos d'alt *standing* i la seva expansió, estan demandant canvis. Les infraestructures que abans eren perifèriques, ara ja no ho són. En aquest punt, i en paraules de Francesc Muñoz, s'estableix un diàleg entre l'arquitectura industrial i l'expansió urbana de Barcelona, recordant que aquestes infraestructures són necessàries. En aquest paisatge s'erigeix l'antiga central tèrmica com un element totèmic, que en un suggeridor símil compara amb l'estàtua de la llibertat en el film "El planeta dels simis" de 1968. De fet ens fa reflexionar encara més quan ens comenta que allò que sovint la ciutat amaga aquí es troba sobreexposat.

La central tèrmica està tancada des de l'any 2010 i des del 2017 declarada bé cultural d'interès local. Actualment es troba en un procés de negociació per tal de veure com serà el paisatge final i des de les administracions es reivindica un espai de recerca vinculat amb el canvi climàtic i l'aigua, que probablement anirà lligat a alguna explotació d'oci global, donat que els propietaris cerquen la màxima edificabilitat (Endesa, Banc de Santander..).

Caldrà repensar-ho tot, el front marítim es troba actualment en reconstrucció perquè el temporal Glòria ho ha malmès tot, fet que ens indica que el canvi

Foto: David Pavón

climàtic és més present cada dia. L'espai s'ha de pensar de forma global en el context metropolità, ja fou així durant la seva etapa productiva, de fet durant els anys 70 produïa el 70% de l'energia que consumia l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Ara el repte és aconseguir amb el front marítim allò que ja s'ha aconseguit amb la recuperació del riu, tot i els interessos econòmics en joc.

L'última reflexió de l'itinerari la fem darrera la central, observant la porta minúscula d'accés al complex tèrmic que ens dona una visió més clara de la gegantina infraestructura que tenim davant. Mentre que a l'altre costat de la via, el paisatge ens mostra les naus industrials i logístiques de recent construcció i per tant una convivència de diferents paisatges, com comenta en Francesc Muñoz: "que ens obren interrogants entre aquest paisatge del passat i del futur".

Foto: M. Àngels Tremols